

Locale connecties in interviews: de produktie van feiten in vraag/antwoord-sequenties

Rob Rombouts

1. Inleiding

In dit artikel wordt beschreven hoe 'feiten' in interviews (vraaggesprekken) tot stand gebracht worden door het werk dat de beide partijen ondernemen om locale connecties tussen sequenties te analyseren, interpreteren en waar-deren. De beschrijvingsmethode is gebaseerd op de conversatie-analytische methode enerzijds en op de studies van Garfinkel et al. (1981; in druk) naar de totstandkoming van alledaagse werkpraktijken anderzijds.

Een conversatie-analytische beschrijving van het gesprekstype 'interview' bestaat (nog) niet, hoewel zulke beschrijvingen van gerelateerde types al wel gemaakt zijn. De categorie gesprekken waartoe het type 'interview' behoort wordt gekenmerkt door *a priori organisatie van spreker- en beurtselectie*. Voor conversaties geldt (zie Sacks et al. 1974) dat in iedere lopende beurt een locale organisatie voor spreker- en beurtselectie aanwezig is, maar voor andere categorieën gesprekken, of "speech exchange systems" (Sacks et al. 1974), dat die spreker- en beurtselectie anders georganiseerd is dan op lokaal niveau. De categorie waartoe het type 'interview' behoort omvat dan onder andere rechtbankzittingen (zie Atkinson & Drew 1979; Van Berkel 1981), medische consultaties (zie Ten Have 1982 en 1983a; Springorum 1980), leergesprekken (Mehan 1979; McHoul 1978; Rombouts 1981). De manier waarop in gesprekken van de types die tot deze categorie behoren spreker- en beurtselectie door de deelnemende partijen georganiseerd wordt, kan 'zichtbaar' en 'demonstreerbaar' gemaakt worden door een nauwkeurige analyse van de oriëntatie van de partijen op elkaars gespreksbijdragen en de locale sequenties die daarvan het gevolg zijn.

Eén bijzonder soort locale sequentie is in interviews de 'vraag/antwoord-sequentie'. In dit artikel wil ik laten zien wat deelnemers in de beurt die volgt op deze sequentie aan mogelijkheden hebben om de sequentie te vervolgen. Daartoe volgt eerst een overzicht van de 'objecten' die op deze derde plaats van een begonnen vraag/antwoord-sequentie kunnen voorkomen en vervolgens worden deze objecten als 'derde plaats-objecten' bekeken (wat is hun relatie tot de voorafgaande twee objecten en wat draagt dit 'derde plaats-object' bij tot de ontwikkeling van de sequentie tot zover). Ik besluit met een summier verwijzing naar de praktijk van sociaal-wetenschappelijk onderzoek, waarin zulke vraaggesprekken gebruikt worden als data, en bekijk wat de consequentie is van 'derde plaats-objecten' voor het gebruik van antwoorden als onderzoeksmateriaal.

2. 'Derde positie-geplaatste-objecten' in interviews

In het algemeen bestaan interviews uit reeksen van vraag/antwoord-sequenties, zoals de volgende:

1. A: Enne hoe- hoe- lang woont u hier dan al.
B: Hier woon ik nu momenteel twee jaar.
2. A: Maar heeft u ook ervaring met met die buitenl- buitenstaanders.
B: Nee, alstublieft niet, nee.

Zulke sequenties worden meestal gevolgd door verdere vragen of opmerkingen van de ondervraagden over het voorgestelde onderwerp, in casu wonen in een buurt, contacten met buitenlanders (zie Rombouts 1984). Maar niet alle uitingen van de deelnemers aan interviews kunnen op deze manier worden gekarakteriseerd, want zelfs bij een oppervlakkige analyse van elk willekeurig interview zien we dat de 'ideale' vraag/antwoord/vraag/antwoord/etc.-structuur regelmatig onderbroken wordt.

Een grote groep 'uitzonderingen' op deze 'ideale' structuur zijn de 'objecten' die ná een vraag/antwoord-sequentie geplaatst worden. Ik noem ze 'objecten', omdat een specifiekere benaming (zoals in Ten Have 1983b: "geïmpliceerd commentaar") te weinig ruimte openlaat voor het scala aan mogelijkheden tot interpretatie van die objecten door de recipiënten. Bovendien noem ik deze groep objecten een 'uitzonderingscategorie' omdat we nog niet zeker weten wat hun status is in relatie tot de 'ideale structuur': dienen we de 'ideale structuur' aan te passen of moeten we de derde plaats-objecten in die structuur integreren? Of om deze vraag in meer formeel-analytische termen te gieten: is de 'ideale structuur' een tweeledige vraag/antwoord- of een drieledige vraag/antwoord/derde positie-sequentiereeks?

De categorie 'derde positie-geplaatste-objecten' bestaat uit drie onderdelen of sub-categorieën: (a) de groep 'continuërs/witholdings', (b) de groep 'oh-receipts' en (c) 'other-initiated corrections'. Deze drie termen zullen bij elke sub-categorie uitgelegd worden; ze verwijzen naar fenomenen die door conversatie-analytici in alledaagse gesprekken zijn gelocaliseerd, maar die we ook in interviews tegenkomen.

'Continuërs/witholdings'

Schegloff (1981) bespreekt een andere, conversatie-analytische aanpak van de bekende 'minimale responsen' of 'backchannelings'. Hij stelt voor om ze niet te beschouwen als signalen of tekens van de luisteraar om de spreker in zijn betoog te ondersteunen of om 'goed' luistergedrag te demonstrenen, maar als objecten geplaatst op bijzondere locaties in gesprekken. Op die locaties hebben luisteraars de keuze uit de mogelijkheden om een in gang gezette lange beurt van de spreker op 'completieplaatsen' met reparatieverzoeken te onderbreken of om op die plaatsen daarvan af te zien en een beginsignaal te plaatsen:

"If it is the case that any talk can be a trouble-source, then 'after any talk' can be a place for repair to be initiated on it. Speakers can look to the moments after some unit of talk to find whether repair on that talk is being initiated; indeed, speakers who will be continuing can leave a moment of nontalk for such repair to be initiated if the talk just produced is to be treated by others as a trouble-source. Then 'uh huh', nods, and the like, in passing the opportunity to do a fuller turn at talk, can be seen to be passing an opportunity to initiate repair on the immediately preceding talk." (Schegloff 1981: 87-88)

Als we nu de tweede positie in de vraag/antwoord-sequentie beschouwen als een locatie voor een spreker om in eerste instantie een kandidaat-antwoord op een vraag te produceren, waarin mogelijke 'trouble-sources' kunnen voorkomen, dan zien we dat sprekers in zulke tweede positie-plaatsen in interviews momenten van 'nontalk' produceren waarop de recipiënt kan reageren met een keuze uit de twee geschetste mogelijkheden:

3. A: Enne hoe-hoe- lang woont u hier dan al.
 B: Hier woon ik nu momenteel twee jaar.
 → A: Hmhm.
 4. A: Maar er is hier wel veel veranderd zo in de jaren.
 B: Ja, mensen.
 → (0.5)
 A: Hoe-hoe mensen?
 5. A: Wonen er heel veel buitenlanders op 't plein.
 B: Hier op 't plein, ja.
 A: Meer meer dan Nederlanders bijvoorbeeld.
 B: Ja, ja, ja, nou wil ik niet discrimineren, helemaal niet, maar ik bedoel hè dat als ik m'n hondje

hier toevallig weet je wel, van m'n dochter,
 → A: Hmhm.

In 3 en 5 zien we dat na een eerste deel van een langere beurt, die nog onder constructie is, op zo'n door de spreker ontworpen plaats de recipiënt een 'Hmhm' plaatst. In 4 zien we dat het eerste kandidaat-antwoord geproduceerd wordt met een moment van 'nontalk' waarin een reparatie kan plaatsvinden. De reparatie zelf hoort tot de derde sub-categorie, maar de '(0.5)'-pauze is een 'witholding' van de recipiënt, waar mogelijkwijs een 'continuer' geplaatst had kunnen worden. 'Continuers' en 'witholdings' zijn dan ook equivalente alternatieven: niet op alle plaatsen geschikt voor een 'Hmhm' en soortgelijke tekens worden die ook gerealiseerd, zodat er pauze's ontstaan. Natuurlijk is niet elke 'Hmhm' of elke pauze een derde positie-geplaatst-objekt; daarvoor is de lokale context verantwoordelijk, te weten een eerste en tweede positie-geplaatste uiting dienen eraan vooraf te gaan.

'Oh-receipts'

De tweede sub-categorie omvat de door Heritage (in press) genoemde 'oh-receipts':

6. B: Want eh die kinderen die gingen om twaalf uur gelijk met de ouders naar bed.
 → A: Oh.
 B: En dan kregen ze veel bezoek, van eh, dus net 'n een bedevaarttocht van al die families...
 7. A: En dat is in de Bijlmer?
 B: Ja.
 → A: Oh.
 B: Maar er zitten maar twee of drie dames uit de Bijlmer op hoor.
 → A: Oh.
 B: Maar dat is eh, het zijn ook, het is eigenlijk allemaal buitenlanders hè?
 8. A: Ik wilde graag vragen hoe lang u hier al woont in de buurt.
 B: Ik woon hier één jaar.
 A: Eén jaar.
 B: Ja.
 → A: Oh.
 B: Ik kom van Lelystad.
 A: Oh, dus u komt niet uit Amsterdam?
 B: Nee, jawel, maar eh 't komt van m'n man ...

Gebaseerd op de plaatsing van 'oh' in verschillende sequenties stelt Heritage voor om het partikel te karakteriseren als een uiting van de spreker, die daarmee te kennen geeft dat hij een bepaalde soort verandering in zijn lokale, huidige staat van kennis, informatie, oriëntatie of bewustwording heeft ondergaan. In 6 en 7 zien we een 'oh' geplaatst na een antwoord van de ondervraagde, waarmee door de producent van de 'oh' een verandering in de hierboven geschetste staten van 'kennis' wordt geclaimd. Daarmee is 'oh' een derde positie-geplaatst-objekt dat het antwoord op de vraag als 'nieuw', 'onbekend', 'onverwacht', 'verrassend' en dergelijke karakteriseert al naar gelang het soort van verandering in het soort van kennis, oriëntatie, enz. Het gaat hier nu verder niet over de consequentie voor volgende uitingen, hoewel we in 6 tot en met 8 zien dat 'oh'-recipiënten hun vorige uiting meestal gaan toelichten, verklaren of rationaliseren.

Een belangrijk verschil moeten we nog maken tussen een 'vrijstaand oh' in 6 tot en met 8 en het 'oh' plus beurteetheid, zoals we in 8 zien: "Oh, dus u komt niet uit Amsterdam?". Dit is een 'oh' gevolgd door een kandidaat-verklaring van de produktie van de 'oh'; de verklaring richt zich op de soort verandering die de staat van kennis enzovoorts heeft ondergaan op dit moment. Verder zien we in 8 dat 'positie' en 'plaats' niet identiek hoeven te zijn: A's 'oh' staat in derde positie maar op de vijfde plaats in de sequentie,

omdat er een 'insertie-sequentie' is ingevoegd ("één jaar", "Ja"). De 'positie' is dus de plaats in de sequentie en de 'plaats' is de feitelijke plek van realisatie in het gesprek (zie Levinson 1983: 348-9).

'Other-initiated corrections'

De laatste sub-categorie bestaat uit de plaatsing in derde positie van correcties op antwoorden uit de tweede positie van de sequentie:

9. B: Maar goed ik had 'n heel sympathiek iemand daar op Huisvesting en die zegt "Nou ik help u toch" en zodoende kreeg ik dan toch weer een eh- hoe heet zo'n ding nou ook al weer,
 → A: Zo'n urgentie.
 B: Urgentiebewijs ja, enne nou ja goed toen ben ik . . .
 10. A: Maar dan, zeggen ze niks tegen je, of eh
 (1.0)
 B: Nou, ze zijn wat terughoudend he?
 A: Ja?
 B: Ik bedoel, ze gaan, ze staan niet eh- klaar

B: misschien zijn ze niet gewend dat mensen ook wel es aardig willen zijn.

- A: Waren dat Surinaamse kinderen, of-
 B: Ja, Surinaamse.

11. A: Maar, maar die m-ouders, of eh, of eh, of weet ik veel wie, al die oudere mensen, daar eh, die groet je ook niet, als je-
 B: Ik zie ze nooit, eh als ze voorbij komen, dan eh hebben ze boodschappentassen en zo, en dan hebben ze geen eh- ze kennen me geloof ik niet eens, laat ik het zo zeggen, ze weten- Nee, net als onze overburen, ik weet wie daar wonen, maar meer weet ik ook niet, en dan ga je ze ook niet gedag zeggen.

- A: Dat zijn Nederlanders of-
 B: Ja, maar ik bedoel- Noem maar 'n voorbeeld.

In hun artikel over reparaties in conversaties schetsen Schegloff, Jefferson & Sacks (1977) vier mogelijkheden:

- (1) zelf-initiatie en zelf-reparatie in één beurt
- (2) ander-initiatie en zelf-reparatie in opeenvolgende beurten
- (3) zelf-initiatie en ander-correctie in opeenvolgende beurten
- (4) ander-correctie meteen na de te repareren 'trouble'.

Voorbeeldfragment 9. illustreert geval (3): de spreker produceert een 'word-search' die door recipiënt wordt ingevuld met "Zo'n urgentie". In 10. en 11. wordt geval (2) geïllustreerd: spreker A initieert een reparatie die gevolgd

wordt door een bevestiging van het te repareren item, in casu de nationaliteit van een groep in de vorige beurt. Geval (4) komt in interviews niet vaak voor, zeker niet in dit soort half-open interviews, maar wellicht wel in harde, politieke interviews. Hier zien we ook weer dat positie en plaats niet hetzelfde zijn: in 10. komt de ander-initiatie op de vijfde plaats na een insertie-sequentie ("Ja?", "Ik . . . zijn") en in 11. komen plaats en positie wel overeen.

Ander-initiatie voor de reparatie van problemen in een in tweede positie geproduceerd antwoord laten net als 'oh' of als 'hmm' zien, dat de recipiënten zich op de in tweede positie geproduceerde uiting oriënteren met betrekking tot het probleem in vraag/antwoord-sequenties: wat voor een soort antwoord is dit op mijn vraag? Of er nu begripsproblemen zijn (zoals ander-initiatie voor reparatie aangeeft), of juist de afwezigheid daarvan (zoals 'continuërs/witholdings' demonstrenen) of signalen van een veranderde kennis, bewustwording, oriëntatie of informatie over het gevraagde, in elk van deze gevallen wordt het kandidaat-antwoord gekarakteriseerd als een eerste poging om het antwoord te geven. Dat daardoor de locale sequentiële consequentie een uitbreiding van het antwoord, een modulatie ervan, een toelichting of een verklaring ervan tot gevolg heeft, is natuurlijk vanzelfsprekend. Maar afgezien van de 'ideale structuur' van vraag/antwoord/vraag/antwoord-opeenvolging, is een derde positie-geplaatst object uit één van de drie sub-categorieën een alternatieve mogelijkheid om de 'ideale structuur' tot stand te brengen.

3. Conclusie

Zoals we hebben gezien kunnen vraaggesprekken tot stand gebracht worden door naast de 'ideale structuur'-sequenties ook gebruik te maken van op de derde-positie-geplaatste objecttechnieken. Deze technieken - voorlopig alleen de drie die zijn beschreven in paragraaf 2 (verder onderzoek moet uitwijzen of er niet wellicht meerdere zijn) - laten zien dat antwoorden op vragen niet altijd worden beschouwd als 'de antwoorden' door de gespreksdeelnemers, maar dat ze onderhevig zijn aan expansie, modulatie of rationalisatie van de erin verworven kennis, informatie, bewustwording of oriëntatie op het in de vraag gestelde. Het gevolg hiervan voor het gebruik van zulk soort gesprekken voor sociaal-wetenschappelijk onderzoek naar de 'feiten van alledag' is dat wat als 'feit' telt altijd afhankelijk is van de oriëntatie van de ondervrager op het eerste antwoord en dus van zijn werkwijze in het interview. De gebruikelijke methodologische praktijk om antwoorden uit interviews voor een onderzoek te interpreteren en samen te vatten laat dus buiten beschouwing dat wat als 'feit' telt voor de gespreksdeelnemers iets geheel anders kan zijn dan wat als 'feit' telt voor de onderzoeker. De methodologische consequentie is dan ook dat interviewgegevens niet uit hun locale, sequentiële structuur gelicht mogen worden en dat het onderzoek naar de 'feiten uit de samenleving' als een onderzoek naar technieken uit het interview *zelf* vruchtbaarder en empirischer is dan tot nu toe werd aangenomen.

Literatuur

- Atkinson, J.M. en P. Drew
1979 *Order in court*. London: Macmillan Press.
- Van Berckel, A. (red.)
1981 *U bent toch een gezonde vent*. Groningen: Nederlands Instituut (RUG).
- Garfinkel, H., M. Lynch en E. Livingston
1981 'The work of a discovering science construed with materials from the optically discovered pulsar'. *Philosophy of the social science* 11 (2), 131-158.
- Garfinkel, H. (ed.)
i.p. *A manual for the study of naturally organized ordinary activities*. London: Routledge & Kegan Paul (in press).
- Ten Have, P.
1982 *Sequencing and the formulation of trouble in expert-client conversations*. Paper read at the Xth World Congress of Sociology, Mexico.
- Ten Have, P.
1983a 'Waar kan dat nou vandaan komen denkt u?; methodologische overwegingen bij een analyse van een fragment uit een spreekuurgesprek'. *Gramma* 7, 217-248.
- Ten Have, P.
1983b *Over de aard van interviewgegevens: verkennende aantekeningen*. Ongepubliceerd paper, Universiteit van Amsterdam.
- Heritage, J.
i.p. 'A "change of state" token and aspects of its sequential placement'. In: J.M. Atkinson en J. Heritage (eds), *Structures in social action*. Cambridge: Cambridge University Press (in press).
- Levinson, S.
1983 *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- McHoul, A.
1978 'The organization of turns at formal talk in the classroom'. *Language in society* 7, 183-213.
- Mehan, H.
1979 *Learning lessons*. Cambridge (Mass.): H.U.P.
- Rombouts, R.
1981 'Konversatie-analyse in de klas; een introductie'. *Tijdschrift voor taalbeheersing* 3 (1), 45-54.
- Rombouts, R.
1984 'Interviews van begin tot eind: gespreksanalytisch onderzoek van sociaal-wetenschappelijke vraaggesprekken'. Paper Sociologendagen 1984.
- Sacks, H., E. Schegloff en G. Jefferson
1974 'A simplest systematics for the organization of turntaking for conversation'. *Language* 50, 696-735.
- Schegloff, E.
1981 'Discourse as an interactional achievement: some uses of "uh huh" and other things that come between sentences'. In: D. Tannen (ed.), *Text and talk*. Washington D.C.: Georgetown University Press (GURT 1981), 71-93.
- Schegloff, E., G. Jefferson en H. Sacks
1977 'The preference for self-correction in the organization of repair in conversation'. *Language* 53, 361-382.
- Springorum, Th.
1980 'Ziekenhuistaal; een tussentijds verslag'. Paper Katholieke Universiteit Nijmegen.

Een sociolinguïst als filmtoeschouwer

Overwegingen bij de paradoxale positie van de filmtoeschouwer als geadresseerde af luisteraar'

Marca Schasfoort

1. Inleiding

Dit artikel¹ beoogt een analyse te geven van het fenomeen 'verhalen vertellen', en wel in het bijzonder van 'verhalen vertellen door middel van film'. Zoals uit deze omschrijving al blijkt, gaat het dus om een *sociale* analyse van de *verhaal*struktuur en niet om een meer gebruikelijke, bijvoorbeeld narratieve, analyse van de *verhaal*struktuur. Het artikel zal zich concentreren op de beschrijving van verschillende sociaal-structurele posities die hoorders (H) en sprekers (S) ten opzichte van een uiting/(film)verhaal kunnen innemen en spitst zich daarbinnen bovendien toe op de *H-positie*.

Ik stel daarbij de volgende problemen: hoe beïnvloeden de specifieke H-posities de wijze waarop een uiting geïnterpreteerd wordt? (3.); en: wat is de invloed van deze posities op de vorm waarin verteld wordt? (4.).

Aan deze problemen liggen twee hypothesen ten grondslag. De eerste is dat de interpretatie die een H aan een uiting/(film)verhaal geeft afhankelijk is van de positie die hij inneemt ten opzichte van die uiting; de tweede dat een S zijn verhaal op een specifieke wijze construeert onder invloed van een specifieke (positie van een) H. De positie van de H beïnvloedt met andere woorden diens eigen interpretatiegedrag en het constructiegedrag van de S. Op grond van deze twee hypothesen zal gekeken worden wat met name bij *film*interactie de invloed van de toeschouwer (H) is.

In de slotoverwegingen (5.) vergelijk ik nog kort de positie van de filmtoeschouwer met de positie die de sociolinguïst/socioloog inneemt ten opzichte van 'het verhaal' dat zijn onderzoeksobjecten hem 'vertellen'. Daarbij blijkt dat een sociolinguïst wellicht niet alleen in de bioscoop een filmtoeschouwer is, maar dat hij dat - in zekere zin - ook binnen de sociolinguïstische onderzoekspraktijk is.

2. De beschrijving van S- en H-posities met behulp van Goffman

Alvorens concrete S- en H-posities te beschrijven voor verschillende vormen van verhalen vertellen, volgt eerst in het kort een uitleg van de gebruikte begrippen. Deze zijn rechtstreeks ontleend aan het artikel 'Footings' van Goffman (zie Goffman 1981: 124-159).

Hij brengt in dat artikel nuances aan in het S- en H-paradigma waarmee